

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS
ALISHER NAVOIY QIT'ALARIDA QUR'ONiy G'OYALAR
TAVSIFI

Sohibova Nilufar Sirojovna

BDTU Akademik litseyi yetakchi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiyning Badoye ul-bidoya devonidagi qit'alar tahlil qilingan. Qit'alardagi falsafiy qur'oniy g'oyalar ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Qur'on, qit'a, Badoye ul-bidoya, ma'naviy kamolot, qanoat.*

Alisher Navoiy buyuk alloma hisoblanib, uning qit'alarida butun hayot falsafasi va Qur'oniy g'oyalar mujassam. Alloh taolo o'z bandalariga hadya etgan eng buyuk ne'matlardan biri bu Qur'oni karimdir, bu muqaddas kitobda barcha muammoga yechim mavjud, unda insoniyat ibtidosi, jamiki bilimlar mujassam. Musulmonlarning bu muqaddas kitobida inson komillik sari chorlanadi, faqat va faqat yaxshilik qilishi kerakligi aytiladi. Alisher Navoiy ham Qur'oni karim falsafasini o'z qit'alariga ko'chirgan va o'quvchiga uni badiiy adabiyot orqali yanada tushunarliroq anglatmoqchi bo'lgan. Biz quyida Alisher Navoiyning "Badoye ul-bidoya" devonida mavjud bo'lgan qit'alarni tahlil qildik:

Haq zotig'a biravki xirad birla fikr etar,
Otin el ichra oqilu farzona aylabon.
Miqdorini tengiz suyining istar anglamoq,
Lekin hubob jomini paymona aylabon.[1,444]

- * Haq zoti – Allohning mohiyati, uning borlig'i.
- * Xirad – Aql, idrok.
- * Oqilu farzona – Aqlli va dono.
- * Tengiz – Dengiz (cheksizlik timsoli).
- * Hubob – Suv ustidagi ko'pik yoki pufakcha (o'tkinchilik va kichiklik timsoli).
- * Paymona – O'lchov idishi, qadah.

Navoiy bu to'rtlikda inson aqlining cheklanganligini va Allohning cheksiz mohiyatini anglashga urinish qanchalik qiyinligini go'zal bir tashbeh (o'xshatish) orqali tushuntiradi. Birinchi bayt: Kimki faqat o'zining insoniy aqli (xirad) bilan Allohning mohiyatini anglamoqchi bo'lsa va shu yo'l bilan odamlar orasida o'zini "dono va aqlli" qilib ko'rsatsa... Ikkinchi bayt: Uning bu ishi xuddi dengizning barcha suvini (cheksizlikni) kichikkina suv pufakchasini (hubob) idish qilib o'lchamoqchi bo'lgan odamga o'xshaydi. Navoiyning asosiy g'oyasi shundaki, Alloh — cheksiz dengizdir. Insonning aqli esa — suv ustidagi pufakchadir. Kichik bir pufakcha (inson aqli) ulkan dengizning (Ilohiy mohiyatning) miqdorini hech qachon o'lchay olmaydi va sig'dira olmaydi. Bu yerda shoir mutasavvif olimlarning "Allohni aql bilan emas, ko'ngil va ishq bilan anglash mumkin" degan qarashiga ishora qilmoqda. Aql bu borada ojizdir.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

Muhammadi arabiy sha'ni ondin a'zam erur,
Ki nuqs bo'lg'ay ulus bo'lsa nafiig'a qoyil.
Quyosh ashi'asig'a lam'a andin ortuq erur,
Ki zarra kasrati bo'lg'ay ziyosig'a hoyil.[1,444]

- * Sha'n – daraja, martaba, ulug'lik.
- * A'zam – juda ulug', eng buyuk.
- * Nuqs – kamchilik, nuqson.
- * Nafi – inkor etish, yo'q deb hisoblash.
- * Ashia – nurlar (shua so'zining ko'pligi).
- * Lam'a – yaltiroq nur, yorug'lik parchasi.
- * Zarra kasrati – zarralarning ko'pligi, chang-to'zon.
- * Hoyil – to'siq bo'luvchi, xalaqit beruvchi.

Navoiy Muhammad (s.a.v.)ning shon-shuhrati va haqiqati shunchalik yuksakki, uni inkor etish faqat inkor qiluvchining o'ziga zarar ekanini bayon qiladi. Birinchi bayt: Arab payg'ambari Muhammad (s.a.v.)ning martabasi shunchalik ulug'ki, agar odamlar u zotning fazilatlarini inkor etishsa (tan olishmasa), bu u zotga emas, balki o'sha inkor qilganlarning (ulustning) o'ziga nuqson va kamchilikdir. Ya'ni, quyoshni ko'r degan bilan quyosh o'z nurini yo'qotmaydi. Ikkinchi bayt: Quyosh nurlarining yorqinligi shunchalik balandki, havoda uchib yurgan son-sanoqsiz mayda zarralar (changlar) uning nurini to'sib qola olmaydi, quyosh nuriga to'siq bo'la olmaydi. Shoir bu yerda quyosh va zarra timsolidan foydalangan. Quyosh — Muhammad (s.a.v.)ning nuri va haqiqati. Zarralar — u zotga qarshi chiquvchi mayda gap-so'zlar yoki inkor qiluvchi kimsalar. Xulosa shuki, haqiqat quyoshi (payg'ambar nuri) shunchalik qudratliki, uni hech qanday shubha, inkor yoki yomon so'zlar to'sib qo'ya olmaydi. Kimki bu nurni inkor etsa, bu uning o'z ma'naviy "nuqson"idan darak beradi.

Foniyi mutlaq o'lmayin solik,
Anga yo'qtur umidi maqsadi kul.
Qaro tufroqqa singmayin qatra,
Andin imkoni yo'q ochilmoq gul.[1,444]

Ushbu qit'a insonning ma'naviy kamoloti va maqsadiga erishuvi haqida juda go'zal tashbeh (o'xshatish) asosiga qurilgan.

- * Foniyi mutlaq — butunlay yo'q bo'lish, o'z nafsini yengish.
- * Solik — haqiqat yo'lovchisi.
- * Maqsadi qul — oliy maqsad, umumiy va asosiy muddao.
- * Qatra — tomchi.

Birinchi bayt: Haqiqat yo'lga kirgan yo'lovchi (solik) o'zligini butunlay unutib, Ilohiy irodada fano bo'lmas ekan, uning oliy maqsadga erishishidan umid yo'q. Ikkinchi bayt: Shoir bu fikrni tabiat hodisasi bilan isbotlaydi: bir tomchi suv qora tuproq bag'riga singib, o'z "men"ini (tomchiligini) yo'qotmas ekan, u yerdan gul unib chiqishi mumkin emas.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Inson buyuk natijaga erishishi uchun avval o'z kibridan kechishi va mashaqqatlar (tuproq) ichiga kirishi lozim.

Vajhi maosh uchun kishikim desa fikr etay,

Qismat rizosidin anga begonaliq kerak.

Ganji qanoat archi erur saltanat, valek

Eldin tama'ni uzgali mardonaliq kerak.[1,445]

Bu qit'a insonning rizq-ro'zi, taqdirga roziligi va qanoatli bo'lishi haqidagi chuqur falsafiy-axloqiy mulohazalarni o'z ichiga oladi.

* Vajhi maosh – yashash uchun kerakli mablag', kun ko'rish chorasi.

* Qismat rizosi – taqdirga rozilik.

* Ganji qanoat – qanoat xazinasini.

* Archi – garchi, garchand.

* Tama' – umid qilish, biror narsani kutish (ayniqsa, birovdan moddiy manfaat kutish).

* Mardonalik – mardlik, jasorat.

Birinchi bayt: Kimki hayot kechirish, tirikchilik qilish haqida ortiqcha qayg'urib, tashvish qilsa, demak u Alloh tomonidan belgilangan taqdirga (qismatga) rozi bo'lishdan uzoqdir. Ya'ni, rizq beruvchi Zotga to'liq ishonmagan kishi moddiy dunyo tashvishi bilan o'zini qiynaydi. Ikkinchi bayt: Shoir qanoat xazinasini haqiqiy saltanatga (shohlikka) o'xshatadi. Lekin u shunday deydi: "Qanoat xazinasini — katta bir boylik, lekin odamlardan nimanidir umid qilish (tama') tuyg'usini butunlay uzish uchun kishidan mardlik va kuchli iroda talab qilinadi". Navoiy ushbu qit'ada insonni erkin va mustaqil bo'lishga chaqiradi. Kishining eng katta boyligi bu — uning mol-mulki emas, balki qanoati va nafsini jilovlay olishidir. Boshqalardan nimanidir umid qilib yashash insonni ma'naviy jihatdan asirga aylantiradi. Haqiqiy "shohlik" esa faqat nafsini yenggan va boriga shukr qilgan mard insonlargagina nasib etadi.

Qit'a Navoiy lirikasida qit'alar alohida mavqega ega bo'lgan janrlardan biridir. U shakliga ko'ra g'azalga yaqin turadi. Undan faqat dastlabki bayt qofiyasining erkinligi bilan farqlanadi. Uning qofiyalanish tartibi: a, d; a, e; a, f; a, m ko'rinishida bo'ladi. Odatda, qit'aning eng kichik shakli ikki baytdan iborat bo'ladi. Qit'aga aniq chegara qo'yilmagan. U ko'proq falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ma'naviy masalalarni tilga olishi bilan ajralib turadi. Ma'lumki, mumtoz adabiyotda ayrim janrlar (masalan, ruboiy, tuyuq) uchun qat'iy vaznlar belgilab qo'yilgan. Qit'a bu jihatdan ham erkindir. U aruzning istalgan vaznida yaratilishi mumkin. Mazmun jihatdan falsafiy- didaktik mohiyat kasb etuvchi qit'alardan misollar yuqorida tahlil qilindi va bundan besh asr avval Navoiy ilgari surgan g'oyalar haqida fikr yuritildi. Alisher Navoiy anglatmoqchi bo'lgan falsafa bugungi kunda ham o'z mohiyatini yo'qotmagan va hech qachon yo'qotmaydi.

1. [ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher Navoiy Badoyi ul-bidoya.pdf](http://ziyouz.com/books/alisher_navoiy_asarlari/Alisher_Navoiy_Badoyi_ul-bidoya.pdf), 489b.
2. hikmatlar.uz

